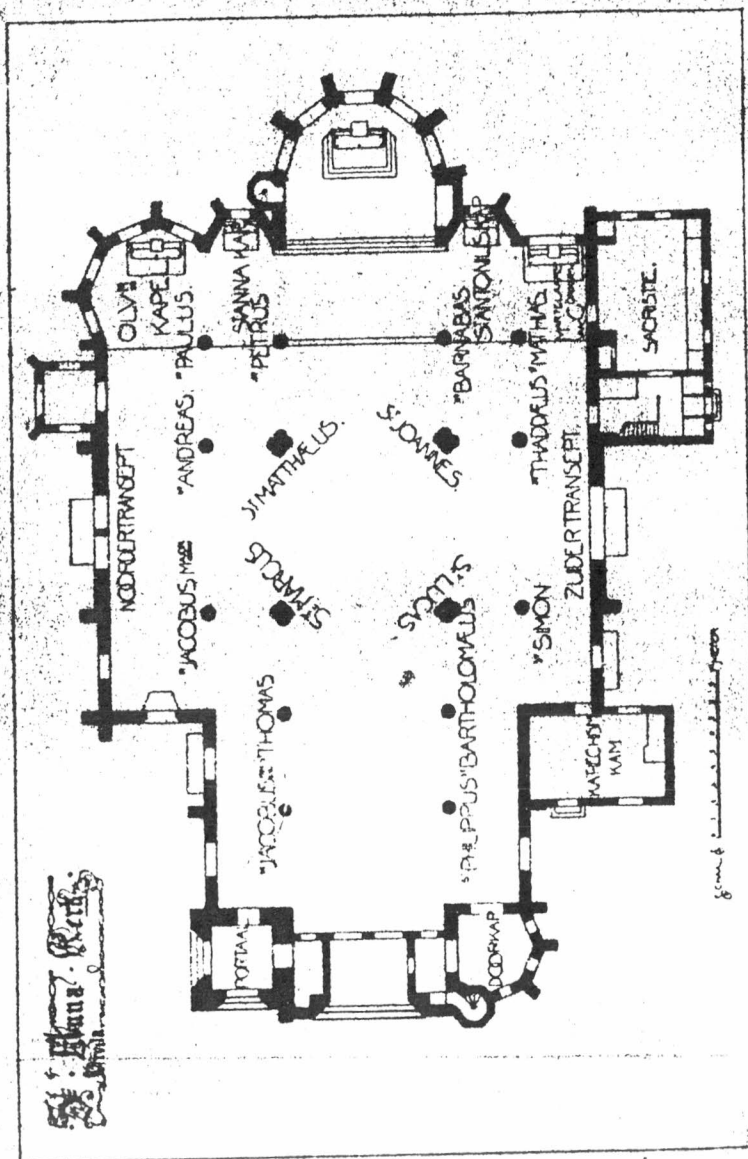

ICONOGRAFIE DER
R. K. PAROCHIE-KERK
ST. ANNA TE BREDA.

HAARLEM — HENRI COEBERGH — 1905.

TER INLEIDING.

ALBERDINGK THYM.

Dat het evenwel zeer goed mogelijk is ook thans nog eene kerk te maken tot het „sprekend boek voor den analfabeet” — gelijk de H. Gregorius zich uit-

drukte — heeft de iconografie, door Mgr. Callier voor de kathedrale kerk van Sint-Bavo ontworpen, schitterend bewezen.

Ook eene kerk van geringer beteekenis en minder grootschen bouw dan de Hoofdkerk van een Bisdom, kan in haren aanleg en hare versiering de symboliek bevatten, die terecht door een modern kunstenaar — Jan Veth — „evocatief van groote emoties” is genoemd.

Want de statige pronk van beeldhouwwerken, zoo min als het kleurig kleed van muren-bedekkende schilderijen, of de glinsterende luister van gefigureerde vensters — die in hun volkomen samenstel inderdaad wel tot kathedralen zullen beperkt blijven — is wezenlijk *noodzakelijk* om uitdrukking te geven aan de gevoelens en gedachten, die het kerkgebouw heeft te verkondigen.

Eenvoudige teekens kunnen hetzelfde zeggen als omvangrijke beeldenreeksen. Of hebben de catacomben ons niet geleerd diepzinnige Leergeheimen in eenvoudige symbolen neer te schrijven, heeft de Visch niet voor veler geslachten oogen Christus-den-Verlosser vertoond en het Lam de gedachte gewekt aan het Laatste Oordeel — zoo goed als de gebeeldhouwde drama's in de west-facaden van Chartres, Bordeaux, Poitiers en Bourges dat deden?

Met geringe middelen is de geloovige ziel te ontroeren en simpele figuren kunnen welsprekende onderwijzers zijn.

Reeds lang van deze overtuiging, was ik ten eerste verheugd, toen de bouwheer der Bredasche Sinte-Anna-

kerk gezind bleek het gebouw, dat hij stichtte, volgens een te voren vastgesteld plan te doen versieren.

Toch heb ik geaarzeld, toen Pastoor Dr. A. Smits van Waesberghe mij uitnoodigde de iconografie voor zijne kerk te ontwerpen, want ik meen dat zulke taak meer theologische kennis eischt, dan mij ten dienste staat.

Ten slotte echter won het de lust een zoo zeldzame gelegenheid niet ongebruikt te laten!

Bij het aangeven der teekens en figuren, die konden dienen tot plastische verzinnelijking der gedachten van het plan, heb ik getracht mij zooveel mogelijk te houden aan de traditie.

Nieuwigheden op dit gebied schijnen mij uiterst bezwaarlijk, omdat de gemakkelijke verstaanbaarheid m. i. een der eerste eischen is van christelijke symboliek. Juist deze nu wordt het best bevorderd door standvastigheid in het gebruik van steeds dezelfde teekens voor bepaalde gedachten. Het is ook niet duidelijk waarom men zou beproeven nieuwe symbolen te vinden, wanneer de oude schoon en welsprekend zijn en niet geacht kunnen worden voor onzen tijd hunnen zin te hebben verloren. Welk nut zou het b. v. hebben eene nieuwe ideeenassociatie te zoeken voor de verbeelding van de deugd der *saferde*, zoolang ook wij nog in de fraaie gespierdheid van den leeuw, de kracht vinden uitgedrukt, die de ouden er toe leidde hem tot haar zinnebeeld te kiezen?

Tot recht verstand van het volgende, is het wellicht

niet overbodig te zeggen, dat de Heilige Linie als grondslag der iconografie is aangenomen. Wel bracht de terreinsgesteldheid het mede, dat het Altaar niet naar het Oosten kon worden gericht, doch dit behoefde niet te beletten de lengteas der kerk als van het Oosten naar het Westen getrokken te denken, waar bij de Officiën Epistel- en Evangeliekant steeds als identiek met linker- en rechterzijde van het Altaar worden opgevat, ook al komen die niet overeen met de feitelijke ligging van Zuider- en Noorderwindstreek.

Voorts zal men opmerken, bij vergelijking van de volgende beschrijving niet de kerk zelve, dat op enkele — trouwens ondergeschikte — punten door de uitvoerders kleine wijzigingen zijn aangebracht. Het scheen mij niet wenschelijk den tekst daarmede in overeenstemming te brengen, omdat die dan allicht voor iets anders zou worden gehouden dan hetgeen hij is: niet meer dan een *plan* der versiering.

Palmzondag 1905.

JAN KALF.

DE WANDEN EN VENSTERS VAN HET SCHIP EN DE TRANSEPTEN.

N het tweetal der evenwijdige wanden heeft reeds de oud-christelijke literatuur het jodendom en het heidendom beteekend gezien, uit welke beide de Christenheid werd samengesteld en Durandus (IV, 23: 2) herhaalt slechts wat hij bij ouderen vond, als hij zegt: „dextera Judaeos, Gentiles laeva figurat.” Moeilijker valt het uit te maken, wat hier onder rechts en links is te verstaan, want waar hij de kerkwijding door den Bisschop beschrijft, laat hij dezen een kruis teekenen, beginnend aan den *linker* oostkant en gaand naar den *rechter* westkant, ter beduiding, dat het Geloof van de joden, die het versmaadden, naar de heidenen werd gebracht, zoodat in dit geval hij zich de *linkerzijde* als aan de joden gewijd schijnt voor te stellen (I, 6: 21).

Waar de wanden der St. Anna-kerk geen andere plaats aanbieden voor grootere voorstellingen dan in hunne vensters, werd de beteekenis van deze laatste beslissend voor de symboliek. De vensters nu, die dienen om de

koude buiten te sluiten en het zonnelicht door te laten en welker openingen naar binnen toe grooter worden, zijn van ouds opgevat als symbolen der III. Schriften, die immers bestemd zijn om alles wat der ziel kan schaden ver van den mensch te houden, hem te doordringen met de warmte en het licht der Goddelijke Genade, en welker innerlijke zin zooveel breeder en dieper is dan hunne letterlijke beteekenis.

Aldus komen wij er toe het tweetal parallelwanden te vertolken als de beide deelen der H. Schrift (Oud- en Nieuw-Verbond) en waar nu de opposiete muren van de hooge lichtbeuk duidelijk den kruisvorm teekenen, scheen het aangewezen in de twee rijen vensters, door deze wanden aangeboden, het levensverhaal van den Gekruisigde voor te stellen, met de voorafbeelding daarvan als antithese, een typologische reeks dus.

Reeds in het Oude Testament, en overal in de patristische literatuur, is het lichtrijk Zuiden de plaats vanwaar de Heer komt (Habac. III: 3), en huist in het Noorden daarentegen alwat in duisternis leeft. Zoo is er dus alle reden de boven aangeduide moeilijkheid hier in dezen zin op te lossen, dat de antitypen uit het Oud-Verbond in de vensters van den Noordelijken muur, de tafereelen uit het Nieuw-Verbond daarentegen in die van den Zuidelijken wand worden geplaatst.

De verkondiging van het Evangelie, aan de Noordzijde, krijgt aldus tegelijkertijd den goeden zin van zich te richten tot de onbekeerden en de plaatsing der sacristie aan den Zuidkant doet uitkomen hoe de priester, die vandaar naar het altaar gaat, een priester is volgens de Nieuwe Wet.

In de dubbele rij van negen vensters komen dan de volgende tafereelen, van het Westen naar het Oosten voortschrijdend:

Zuidzijde (type)	Noordzijde (antitype)
1. De Geboorte des Heeren.	Het Brandend Doornbosch. (Exod. III, 2). „ <i>Rubus ardens, qui non consumitur, significat virginem parientem sine corruptione integritatis corporis</i> ”.
2. De Doop des Heeren in den Jordaan.	De tocht door de Roode Zee. (Exod. XIV: 21). „ <i>Sicut per aquas maris dominus populum suum liberavit de manu inimici persequentis, ita et per aquas baptismatis a Christo consecratas populum suum ipse Christus a vinculis originalis peccati liberavit</i> ”.
3. De Verzoeking in de Woestijn.	De drie jongelingen weigeren den afgod te aanbidden. (Dan. III: 12).
4. De Transfiguratie.	De drie engelen bij Abraham. (Gen. XVIII: 1). „ <i>Tres angeli significabant trinitatem personarum, sed quia unum adoravit [Abraham], dedit intelligi unitatem essentiae. Sic Petrus vidit cum Jesu Moy-</i>

5. Het H. Avondmaal.
6. Het Verraad van Judas.
7. Jesus aan het Kruis.
8. De Opstanding uit het Graf.
9. De Uitstorting van den H. Geest.

sen et Helyam, tres enim vidit sed in Christo solo unum Deum cognovit".

De Mannaregen. (Exod. XVI: 16).

Joseph wordt door zijne broeders verkocht. (Gen. XXXVII: 28).

De koperen slang. (Num. XXI: 8).

"Serpens enim, qui suspensus intuensque populum liberabat, Christum in cruce suspensura figurabat, quem intueri debet, qui a diabolo vult liberari".

Samson bevrijdt zich door de poorten van Gaza los te rukken. (Judic. XVI: 3).

Mozes ontvangt de tafelen der Wet. (Exod. XIX: 2). Gelijk vurige tongen op de hoofden der Apostelen verschenen, „hoornde" Mozes en „sicut Moysi lex fuit data in tabulis lapideis inscripta, sic in die Pentecostes fuit lex nova in cordibus fidelium scripta".

De hier aangehaalde en andere antitypen met hunne commentaren, uit middeleeuwsche bronnen, zijn bijeengebracht door Heider in zijn werk: *Beiträge zur Christlichen Typologie* (Leipzig 1861).

Het tweetal der groote *transeptvensters* kan de tweeledigheid der levensvervulling, *vita activa* en *vita contemplativa*, verzinnelijken. Beide opvattend in geestelijken zin, plaatsen wij in het eerste de vier Latijnsche en de vier Grieksche Kerkvaders, in het tweede de acht groote Ordestichters. In ieder der helften dezer tweedeelige vensters, komen dus vier figuren, die omgeven worden door eene architectuur van boven elkander geplaatste arcades (op de wijze der middeleeuwsche orfrois). Als achtergrond krijgt elk figuur een landschap met het silhouet van de stad of het klooster zijner voornaamste werkzaamheid.

Aldus:

In de traceering van het zuidelijk transeptvenster: de Lelie (*vita contemplativa*) en in het venster-zelf:

1. H. Benedictus — Abdij van Montecassino.
2. H. Bruno — la Chartreuse (Karthuizers).
3. H. Bernardus — Abdij van Citeaux (Cisterciensers).
4. H. Norbertus — Abdij van Prémontré (Præmonstratensers).
5. H. Franciscus — Assisi (Portiuncula).
6. H. Dominicus — Klooster St. Romain bij Toulouse.
7. H. Ignatius — Montmartre bij Parijs.
8. H. Alphonsus — Scala bij Amalfi.

De H. Bernardus is in plaats van den eigenlijken stichter van de Orde der Cisterciensers (H. Robertus) gekozen, wijl eerst door hem deze Orde hare groote beteekenis verkreeg.

In de traceering van het Noordelijk transeptvenster: de Vlasplant (*vita activa*) en in het venster-zelf:

1. H. Basilius — Caesarea in Cappadocië.
2. H. Athanasius — Alexandrie.
3. H. Gregorius Nazianzenus — Byzantium.
4. H. Joannes Chrysostomus — Antiochie.
5. H. Augustinus — Hippo.
6. H. Ambrosius — Milaan.
7. H. Hieronymus — Bethlehem.
8. H. Gregorius, Paus — Rome.

Daar het *groote venster in den Westgevel* niet voor versiering geschikt is (bedekt door het orgel), blijft van de hooge vensters alleen nog maar over dat, hetwelk aan de Zuidzijde de zangertribune verlicht. Uitteraard wordt dit aan de muziek gewijd en, daar het drieledig is, kunnen er plaats vinden:

In het midden: de H. Caecilia.

Rechts: de psalmist David.

Links: de H. Radbodus (bisschop van Utrecht van 899—circa 917), die bekwam dichter en componist was, gelijk de Z.Ew. heer Graaf aantoonde in het Sint Gregoriusblad, VI, blz. 18.

Gaan wij thans over tot de *lagere vensters*.

Van de acht vensters der lage zijbeuken worden er zeven gewijd aan de afbeelding der zeven Sacramenten door middel van gebeurtenissen uit de vaderlandsche kerkhistorie. Het is eene stichtende gedachte voor den Katholik uit de daden van het verre voorgeslacht de onveranderlijkheid van zijn Geloof bevestigd te zien en eene korte inscriptie, vermeldend den aard en het jaar der afgebeelde gebeurtenissen, schijnt daarom bij deze

voorstellingen zeer gewenscht. In een tweede opschrift kan, hetzij de instelling, hetzij de beteekenis van het Sacrament nader toelichting vinden.

Aldus wordt de volgende reeks van beelden en teksten in deze zeven vensters te aanschouwen gegeven:

1. Het Doopsel. Dogmatische tekst: „Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei”. (Joann. III: 5).

Tafereel: De H. Fredericus van Hallum wekt een ongedoopt gestorven kindje ten leven en doopt het. (Zie voor de bijzonderheden: Coppens — Algemeen Overzicht der Kerkgeschiedenis v. Nederland, 2de druk, blz. 170 en Kronenburg — Neerl. Heiligen in de Middeleeuwen, III, blz. 73).

Historische tekst: De H. Frederik, Abt, wekt op en doopt een ongedoopt gestorven kind, omstreeks 1150.

2. Het Vormsel. Dogmatische tekst: „Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus”. (II Cor. I: 21).

Tafereel: David van Bourgondie (van 1456-1496 bisschop van Utrecht) dient in de Utrechtsche Domkerk het Vormsel toe.

Evengoed zou voor dit tafereel een andere bisschop kunnen gekozen zijn, doch aan dezen werd de voorkeur gegeven, omdat uit zijnen tijd het Pontificale van de St. Marie te Utrecht stamt, waarin de toediening van dit Sacrament zoo uitvoerig is beschreven, dat de schilder er eene welkome handleiding in zal vinden. Bij Moll (Kerkgesch. v. Nederland, II°, blz. 360-364) vindt men een voldoende overzicht dezer liturgie.

Historische tekst: David van Bourgondie, bisschop van Utrecht, dient in den Dom het Vormsel toe. 1460.

3. Het Sacrament des Altaars. Dogmatische tekst: „Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum”. (Joann. VI: 52).

Tafereel: De H. Eligius reikt de H. Communie uit (onder beide gedaanten) aan de Friezen. Deze „Friezen” woonden in de omstreken van Hulst. Het schijnt voldoende zeker, dat de H. Eligius onder hen gearbeid heeft (Blok, Geschiedenis des Nederl. Volks, I, blz. 66) en, behalve de oudheid dezer handeling, pleit voor de keuze van juist dezen bisschop de omstandigheid, dat hij in zijne Homiliën eene zeer duidelijke verklaring omtrent de beteekenis van het H. Misoffer heeft nage laten. (Zie: Moll, a. w., I, blz. 422, noot 2). De handeling dient te worden voorgesteld als geschiedende vóór eene tent in de open lucht, bij een draagbaar altaar.

Historische tekst: De H. Eligius geeft de H. Communie aan het volk van Hulst. Omstreeks 650.

4. De Biecht. Dogmatische tekst: „Beati quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata”. (Ps. XXXI: 1).

Tafereel: De blinde zanger Bernlef spreekt bij Delfzijl zijne biecht voor den H. Ludger. Het geschiedt in de open lucht. (Zie: Kronenburg — Neerlands Heiligen in vroeger eeuwen — IV, blz. 92 en vgl. voor de toenmalige wijze van biechthooren: Mol — a. w. — I, blz. 501).

Historische tekst: De H. Ludger hoort de biecht

van den zanger Bernlef, dien hij daarna van zijne blindheid genas. Omstreeks 780.

5. Het H. Oliesel. Dogmatische tekst: „Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini”. (Ep. B. Jac. V: 44).

Tafereel: Het sterfbed van den H. Wolbodo, bisschop van Luik, waarvan de stichtende details in zijn Vita door Reinerus zijn beschreven. (Zie: Kronenburg — Neerlands Heiligen in de Middeleeuwen — II, 81).

Historische tekst: De H. Wolbodo, bisschop van Luik, eertijds bestuurder der Domschool te Utrecht, ontvangt het H. Oliesel. 1021.

6. Het Priesterschap. Dogmatische tekst: „Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos”. (Luc. X: 3).

Tafereel: de H. Servatius te Jerusalem priester gewijd; op den achtergrond de verschijning van den H. Petrus, die hem een zilveren sleutel (te Maastricht nog bewaard) overhandigt. (Kronenburg — Neerlands Heiligen in vroeger eeuwen — I, blz. 32 en 39).

Historische tekst: De H. Servatius, later bisschop van Maastricht, ontvangt omstreeks 330 te Jerusalem de priesterwijding. Te Rome verschijnt hem de H. Petrus en reikt hem een zilveren sleutel. 374.

7. Het Huwelijk. Dogmatische tekst: „Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una”. (Matth. XIX: 5).

Tafereel: Het huwelijk van den H. Ansfridus en

de Z. Hereswit in de kerk te Strijen. (Beschrijving der plechtigheid bij Kronenburg — Neerlands Heiligen in de Middeleeuwen — I, 157-161. Raadzaam zal echter zijn hiermede te vergelijken de eenvoudiger liturgie bij Moll — a. w. — I, 429).

Historische tekst: De H. Ansfried huwt te Strijen met de Zalige Hereswit. Omstreeks 966.

De verschillende beteekenissen, in de vroege middeleeuwen aan het woord „Sacrament” gehecht, veroorzaakten eenige onzekerheid over hun aantal. Langzamerhand werd het begrip beter gedefinieerd en zoowel in de Griekschē als in de Latijnsche kerk komt het zevental tot vastheid. Het eerste getuigenis ervoor is dat in een preek van den H. Otto, bisschop van Bamberg, omstreeks 1124. Hij leefde van $\pm$ 1060-1139. (Zie: H. Klee — Manuel de l'histoire des dogmes Chrétiens II. pag. 138 en F. X. Funk — Lehrbuch der Kirchengeschichte, dritte Auflage, — S. 336).

Ook in de controverse met de Hervormers werd wederom over het aantal der Sacramenten gestreden en de Katholieke leer vond onder Nederlanders vooral in den Z. Petrus Canisius een krachtig verdediger.

Het schijnt daarom gepast in het achtste venster der lage zijbeuken, om het te doen aansluiten bij de zeven, die de Sacramenten verbeelden, deze beide heiligen te plaatsen. Dus deze beeltenissen en inscripties:

8. De H. Otto, bisschop van Bamberg — Belijder — 1060-1139.

De Z. Petrus Canisius — Belijder — 1521-1597.

Thans blijven nog over *de twee ronde vensters* der Zuidelijke zijbeuk (bij den toegang tot de Sacristie).

En in aansluiting aan het kerkhistorisch karakter, dat wij aan de overige zijbeukvensters gaven, schijnt het gepast hier, in de nabijheid der plaats, vanwaar de officianten de kerk betreden, eene herinnering aan te brengen aan *hare stichting*.

In het meest Westelijke dezer twee rondvensters komen dan de wapens van:

Koningin Wilhelmina en Paus Pius X. onder wier regeering de kerk werd gebouwd:

den Bisschop van Breda, die de kerk wijdde;

den Pastoor, die haar stichtte.

En in het andere, als eene korte recapitulatie der geschiedenis van het geestelijk bestuur, waaraan de stad Breda achtereenvolgens gehoorzaamde, de wapens der bisdommen: *Maastricht, Luik, Antwerpen en Breda*.

DE TRIFORIA.

IN de driedelige nissen, die onder de meeste der vensters zijn aangebracht, is plaats voor een aantal heiligenfiguren. Decoratief zal het goed zijn telkens in het midden eene vrouwelijke Heilige te plaatsen en in de flankerende vakken mannelijke.

Bij de keuze der personen is getracht onder iedere voorstelling zulke Heiligen te schikken, als geacht kunnen worden min of meer in verband tot het tafereel te staan, hetzij door hun leven, hetzij door hunne geschriften. Onder de antitype komen uitteraard personen, die eveneens in betrekking staan met het in het type voorgestelde, daar zij alleen om hunne relatie tot de voorvallen uit het Nieuw-Verbond worden afgebeeld.

De aard der verhouding van de Heiligen tot de tafereelen zal bij kennismaking van hun leven duidelijk genoeg zijn, zoodat hier van nadere verklaring kan worden afgezien.

Zoo komen dan:

Onder het venster der Geboorte:

H. Stanislaus Kostka — H. Catharina van Siena —
H. Joannes de Deo.

Daartegenover:

H. Alphonsus — H. Elisabeth, de moeder van
Joannes — H. Bernardinus van Siena.

Onder het venster van den Doop:

H. Amandus — H. Clotildis — H. Bonifacius.

Daartegenover:

H. Willibrordus — H. Lydia — H. Odulfus.

Onder het venster der Verzoeking:

H. Antonius Er. — H. Gudula — H. Hermengild.

Daartegenover:

H. Joh. Nepomuk — H. Rosa de Lima — H. Benedictus Laber.

Onder het venster der Transfiguratie:

H. Stephanus — H. Hildegondis, Abdis — H. Joannes Damascenus.

Daartegenover:

H. Henricus Suso — H. Imelda — H. Laurentius.

Onder het venster der Kruisiging:

H. Joannes Gualberti — H. Lidwina — H. Aloysius.

Daartegenover:

H. Joannes a Cruce — Z. Geertruid van Oosten —
H. Petrus van Alcantara.

Onder het venster der Opstanding:

H. Lodewijk IX — H. Martha — H. Franciscus
Xaverius.

Daartegenover:

H. Lazarus — H. Maria Magdalena — H. Thomas Ap.

Onder het venster der Uitstorting van den H. Geest:

H. Thomas Aquinas — H. Catharina van Alexandrie — H. Bonaventura.

Daartegenover:

H. Carolus Boromaeus — H. Theresia — H. Franciscus van Sales.

DE PIJLERS EN ZUILEN.

HET feit, dat de Apostel Paulus van Jacobus en Johannes zegt (Gal. II, 9), dat zij „videbantur columnae esse”, terwijl de ziener op Patmos de muren van het hemelsch Jerusalem versterkt zag met twaalf pijlers, die de namen der Apostelen droegen (Apoc. XXI: 14), gaf reeds vroegtijdig aanleiding in de zuilen en pijlers der kerken, die heel den bouw schragen, de symbolen te zien van de Evangelisten en de Apostelen, op wie de geestelijke bouw der Katholieke Kerk is opgetrokken.

De dispositie der Sint-Annakerk biedt de fraaie bijzonderheid, dat om de vier zware pijlers, waarop de overwelfing der viering rust, twaalf zuilen staan gerijd, die de bogen dragen, waardoor de beuken worden gescheiden en die ook de gordels en de ribben der kruiswelfen torsen, zoodat wij hier treffend in de hoofdpijlers de vier Evangelisten en in de zuilen de twaalf Apostelen kunnen zien.

Wat hunne plaatsing betreft, dient opgemerkt, dat de dichtere nabijheid van het choor eene plaats voor-

namer maakt en dat de rechterzijde (naar liturgisch gebruik met het Noorden overeenkomend) hooger is, dan de linker. Volgens de voortreffelijkheid hunner natuur, worden de symbolen der Evangelisten gerangschikt in de orde van mensch, adelaar, leeuw, stier.

De aanduiding kan geschieden door in het kapiteel van elk der vier pijlers den naam van den betreffenden Evangelist en zijn attriboot te houwen. De Apostelen zijn aan te geven eveneens door hunnen naam en voorts door een der twaalf Geloofsartikelen, wijl volgens eene zeer oude overlevering (reeds omstreeks 400 opgeteekend door Rufinus) voor het Symbolum Apostolicum door elk der twaalf een artikel werd opgesteld. De verdeeling dezer artikelen over de verschillende Apostelen is vrij inconstant, de legende zelf niet meer dan eene legende, zoodat er niets tegen schijnt in dit geval, waar de Evangelisten Mattheus en Johannes niet tegelijkertijd in hun Apostelschap kunnen worden herdacht, eenige der geloofsartikelen te schrijven op de namen van Apostelen, welker medewerking aan het Credo gewoonlijk niet wordt vermeld, Paulus en Barnabas. Uitteraard zijn Petrus en Paulus vlak voor het choor en in het middenschip geplaatst. Terecht toch heeten zij in eene hymne (bij Drevés — *Analecta hymnica* XXIX, 168 nr. 316):

Columnae vos firmissimae
Sanctae Christi ecclesiae.

Zoo ontstaat dan het volgend geheel:

Pijlers:

1. N. O. pijler: Mattheus — de mensch.
2. Z. O. pijler: Johannes — de adelaar.

3. N. W. pijler : Marcus — de Leeuw.
4. Z. W. pijler : Lucas — de stier.

Zuilen :

1. N. O. zuil van het middenschip : Petrus : Ik geloof in God , den Vader almachtig , Schepper van hemel en aarde.
2. Z. O. zuil van het middenschip : Paulus : En in Jesus Christus, zijnen eenigen zoon, onzen Heer.
3. 1^e zuil in het N. zijschip : Andreas : Die ontvangen is van den H. Geest, geboren uit de Maagd Maria.
4. 2^e zuil in het N. zijschip : Thomas : Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruist, gestorven en begraven.
5. 3^e zuil van het N. zijschip : Philippus : Die is nedergedaald ter helle , den derden dag verrezen van de dooden.
6. zuil der 2^e travee, N. zijde : Simon : Die is opgeklommen ten Hemel , zit aan de rechterhand van God den Vader almachtig.
7. zuil der 1^e travee N. zijde : Matthias : Van daar zal Hij komen oordeelen de levenden en de dooden.
8. 1^e zuil van het Z. zijschip : Jacobus Major : Ik geloof in den H. Geest.
9. 2^e zuil van het Z. zijschip : Jacobus Minor : De Heilige Katholieke Kerk , de gemeenschap der Heiligen.
10. 3^e zuil van het Z. zijschip : Bartholomeus : Vergiffenis der zonden.
11. zuil der 2^e travee Z. zijde : Thaddeus : Verrijzenis des vleesches.

12. zuil der 1e travee Z. zijde : Barnabas : Het eeuwig leven.

Wellicht zal het noodig zijn, om de inscripties beter te kunnen verkorten , ze in het latijn te stellen. Voor dat geval zijn goede abbreviaties te vinden (volgens de voorbeelden te Amiens) bij Cloquet — *Eléments d'iconographie chrétienne* — p. 204.

DE GEWELVEN VAN HET SCHIP EN DE TRANSEPTEN.

DE gewelven beduiden, volgens Durandus en oudere liturgisten, de *predikers*. Ter wille der uitbeelding vatten wij dit op als de *prediking* en daar de schoongemetselde gewelven niet zullen beschilderd worden, zoodat er weinig plaats is voor symbolen, betrekken wij ook kapiteelen en kraagsteenen bij de gewelven. De ruimten met afzonderlijke bestemming: priesterchoor, kapellen van O. L. Vr. en de H. Anna en de traveeën vóór de altaren van den H. Antonius en de HH. Martelaren van Gorkum, worden afzonderlijk behandeld in aansluiting bij de iconografie hunner vensters, wanden enz.

In het ruim der kerk brengen wij dan, aan sluitsteenen, kapiteelen (voorzoover zij niet tot de zuilen en de vier hoofdpijlers behooren) en kraagsteenen, een compendium aan van de Christelijke prediking, verkondigende den Verlosser als Rechter en Bevrijder der menscheid, de drie Theologische en de vier Kardinale

deugden en, omdat van deze de Liefde de meeste is, eene uitwerking van haar begrip; voorts de geschiedenis van het Verlossingswerk door eene enumeratie van de boeken der H. Schrift, waarin die staat opgeteckend; dan de tien geboden Gods en een vermaan tot gehoorzaamheid aan het gezag der H. Kerk, welker vijf geboden ons verplichtend zijn en eindelijk, op minder in het oog loopende plaatsen, eene verbeelding der zonden, tot eene afschrikking.

Aldus krijgen wij:

I. In de *sluitsteenen*:

A. Eerste en laatste travee van het middenschip: het *Liber Vitae* (Laatste Oordeel) en de *Visch*, zinnebeeld des Verlossers.

B. In de drie traveeën daartusschen:

Geloof — *Kelk*.

Hoop — *Anker*.

Liefde — *Granaat*.

C. In de traveeën van het hooge kruispand:

Voorzichtigheid — *Slang*.

Matigheid — *Zandlooper*.

Gerechtigheid — *Weegschaal*.

Sterkte — *Lecuw*.

D. In de viering, als omsloten en gedragen door deze deugden, de beloofde prijs van den deugdzaam: Het hemelsch Jeruzalem — *Burcht*.

E. In de sluitsteenen der zijbeukgewelven, de Tien Geboden Gods, aanvangende in het Westen, aan de rechterzijde:

Eerste gebod, God verkondigend — *de zegenende hand in kruisnimbus*.

Tweede gebod, eerbied leerend voor den naam Gods —
een schrifstrol met den Zoeten Naam: I. H. S.

Derde gebod, de Sabbatheiliging, herinnering aan het
officie voor den Zondag, het Geheim der H. Drie-
vuldigheid: *Klaverblad of de drie ineengeslingerde*
cirkels.

Vierde gebod, eerbied voor alle wettige overheden:
Kroon en scepter.

Vijfde gebod, tot eendracht vermanend, volgens Mat-
theus, V, 23: *twee samengestregelde hunden.*

Zesde gebod, alle feitelijke onkuischheid verbiedend: *de bok.*

Zevende gebod, den diefstal ontzeggend: *beurs met geld.*

Achtste gebod, vermanend tegen valsche getuigenis: *de*
afgekapte hand, herinnering aan de straf der oude
rechtspraak.

Negende gebod, de onkuische begeerten doemend: *de*
Sirene als beeld der vleeschelijke bekoringen.

Tiende gebod, den lust naar onrechtvaardig bezit be-
dreigend: *de harpif*, symbool van roofzucht.

Eindelijk, ter herinnering aan de vijf geboden der
H. Kerk, het symbool harer blindende macht: *de ge-*
kruiste sleutels.

II. Aan de *kapiteelen*, die volgens Durandus en
Sicardus, de woorden der H. Schrift verbeeldten, schrij-
ven wij de namen der boeken in de samenvoeging en
orde, gelijk die door het Concilie van Trente zijn vast-
gesteld.

1. De vijf boeken Mozes.
2. Josue.
3. Judicum.

4. Ruth.
5. De vier boeken der Koningen.
6. De twee boeken Paralipomenon.
7. De twee boeken Esdrae.
8. Tobias.
9. Judith.
10. Esther.
11. Job.
12. Boek der Psalmen.
13. Parabolae (Proverbia Salomonis).
14. Ecclesiastes.
15. Canticum Canticorum.
16. Sapientia.
17. Ecclesiasticus.
18. Isaias.
19. Jeremias cum Baruch.
20. Ezechiel.
21. Daniel.
22. De twaalf kleinere profeten.
23. De twee boeken der Machabeeën.
24. Evangelium sec. Matthaeum.
25. „ „ Marcum
26. „ „ Lucam.
27. „ „ Joannem.
28. Actus apostolorum.
29. XIV. Epistolae.
30. Apocalypsis.

Letters zijn een prachtig ornament en de beeld-
houwer kan hier rijk vernuft ten toon spreiden door de
telkens gevarieerde oplossing der plaatsing van de (naar
omstandigheden verkorte) opschriften.

III. Aan de *kraagsteenen* der schalken in midden-schip en middenbeuk van het dwarspand, zestien in getal, zijn te houwen: emblemen van de 16 eigenschappen der Liefde, die ons de Apostel (I Cor. XIII: 4-7) heeft geleerd. Hij zegt van de Liefde hoe zij is of doet. Wij vertolken dit door de symbolen van positieve eigenschappen, in dezer voege:

Tekst.	Eigenschap.	Symbol.
vs. 4. est patiens est benigna	geduld. goedertieren- heid.	<i>de os.</i> <i>de kokospalm</i> , welker vrucht voedsel, drank en kleed- ding geeft.
non aemulatur	tevredenheid.	<i>de kameel</i> , die met eigen watervoorraad den woestijnreiziger laaft.
non agit per- peram	bedachtzaam- heid.	<i>de mier</i> , volgens Prover- bia, VI: 6-8.
non inflatur	nederigheid.	<i>de egel</i> , die onder den grond huist. (vgl. Ps. CIII: 18).
5. non est am- bitiosa	eenvoud.	<i>de duif</i> (estote simplices sicut columbae)
non quaerit quae sua sunt	onbaatzuchtig- heid.	<i>de pelikaan</i> , die zijn leven offert voor zijn jongen.
non irritatur	zachtmoedig- heid.	<i>de hinde</i> .
non cogitat malum	welkenkend- heid.	<i>de hond</i> , die de hand streelt, welke hem kastijdde.

Tekst.	Eigenschap.	Symbol.
vs. 6. non gaudet super iniqui- tatem	rechtvaardig- heid.	<i>de palm</i> (justus sicut palma florebit).
congaudet veritati	waarheidsliefde.	<i>de zonnebloem</i> , die steeds het licht zoekt.
omnia suffert	lankmoedig- heid.	<i>de noot</i> (vgl.: Iconografie van St. Bavo, blz. 53).
omnia credit	vertrouwen.	<i>de lelie</i> (considerata lilia agri etc. — Matth. VI: 25-31).
omnia sperat	hoop.	<i>de kerstroos</i> , die bloeit in de sneeuw.
omnia susti- net	lijdzaamheid.	<i>de distel</i> , die groeit op onvruchtbaren duin- grond en de zeestormen uithoudt.
7. numquam excidit	onvergankelijk- heid.	<i>de klimop</i> , (altijd groen) of <i>de ceder</i> , wiens hout onbederfelijk is.

Deze symbolen zijn opzettelijk aldus gekozen, dat er *acht* uit het plantenrijk en *acht* uit het dierenrijk werden ontleend. Met eene geringe verandering der volgorde zal men dus eene, decoratief wellicht wenschelijke, afwisseling van plant- en dierenornament kunnen verkrijgen.

IV. De *kraagsteenen* der vier traveeën van het driebeukig Westelijk kerkdeel, die in de eerste travee der

N. zijbeuk en die langs den Z. wand, te zamen (8 + 2 + 5) 15 in getal, ontvangen emblemen van de Zonden en wel :

A. In het driebeukig deel :

(6) De zes zonden tegen den H. Geest ;

(1) de vreemde zonden, als *een* geheel opgevat en afgebeeld door den slang met menschenhoofd, die Eva verleidde en de eerste „vreemde zonde” bedreef ;

(1) de zonde van ergernis.

B. Voor de overige 7 plaatsen : De zeven hoofdzonden.

Terwijl de zes zonden van den H. Geest het best zullen zijn af te beelden door monsterkoppen op de wijze als aangegeven voor de Kathedraal van Sint Bavo (blz. 55 vv.), kunnen de hoofdzonden op de volgende manier worden verbeeld :

hoovaardij — de pauw.

gierigheid — de spin.

onkuischheid — de haan (of: de aap).

nijdigheid — de wolf.

gulzigheid — het zwijn.

gramschap — de stier.

traagheid — de ezel.

Voor oude voorbeelden, die de hier gekozen symbolen aangeven, zie : Kraus — Geschichte der Christlichen Kunst — II, S. 394.

De zonde van ergernis is voor te stellen hetzij door : den *visch met gouden statera* (munt) in den bek, volgens Jesus' woord bij Matthaeus, XVII : 23-26, hetzij door :

den *molensteen*, volgens Matthaeus, XVIII : 6-7.

HET PRIESTERCHOOR.

E twee groote kraagsteen en ter weerszijde van den triomfboog en de acht kraagsteen en kapiteelen van de diensten in het choor geven te zamen uitdrukking aan de vereering voor het Allerheiligst Sacrament, waarvan zij de beschermende overhuiving dragen.

Door hunne versieringen verzinnelijken wij het hemelsch voorbeeld van den oneindigen Lofzang : de negen choren der Engelen. Op deze wijze :

De twee kraagsteen op zijde van den triomfboog zijn de Seraphijnen en Cherubijnen, als de sterke hoeders van het Sanctuarium.

Kraagsteen en kapiteelen op zijde van den middelsten veelhoekwand beduiden het tweeledig karakter der Engelen als boden Gods en schutsen der menschen (engelbewaarders).

Omdat wij in het choor telkens 2 plaatsen hebben, schrijven wij op den *kraagsteen* den *naam* van het Engelchoor en zetten in het *kapitaal* het *symbool* daarvan. Indien de steenen groot genoeg zijn, zou men ook, in plaats der symbolen, kleine musiceerende engel-

figuurtjes kunnen aanbrengen (gelijk dat in de middeleeuwen zoo prachtig is gedaan) en de symbolen in de kraagsteen kunnen zetten.

Wij krijgen dan:

1. *Scraphim* — hoofd met zes vleugels, vlam op het hoofd.
2. *Cherubim* — hoofd met vier vleugels, waarop oogen en ster, ster op het hoofd.
3. *Troni* — gevleugeld wiel.
4. *Dominationes* — werelddol, waarop IC XC
5. *Principatus* — boek en lelietak.
6. *Potestates* — scepter en zwaard.
7. *Virtutes* — weegschaal en kroon.
8. *Archangeli* — lans en kruis staf.
9. *Angeli* — gevleugelde kruis staf (als boden Gods).
10. *Angeli* — schild met christogram (als engelbewaarders).

In de beide sluitsteen der twee choorwelfen, die om hun importante plaats en grootte reeds vanzelf bijzondere beteekenis hebben, plaatsen wij de twee op den Verlosser-zelf duidende symbolen: den pelikaan, het symbool Zijner Liefde en den Fenix, als beeld Zijner Verrijzenis.

De ééne choortravee biedt aan de Noordzijde een zeer hooge nis, aan den Zuidkant een klein venster, met hooge nis daaronder, ter versiering aan.

De groote afmeting van de nis leidt er vanzelf toe daarin den H. Christophorus te schilderen, die in bijna geen onzer middeleeuwsche vaderlandsche kerken ont-

brak. De figuur van hem, die — naar de legende — den hem wonderbaar verschenen Christus droeg, schijnt op hare plaats, daar, waar hij gezien wordt door een ieder, die aan de Communiebank neerknielt, om in broodgedaante den Heer te ontvangen en aldus evenzeer Christusdrager te worden. In een kleiner benedenvak van deze nis kunnen worden afgebeeld de Hll. Lambertus en Livinus, martelaren uit het Bisdóm, waartoe in hunnen tijd ook Breda behoorde.

Het venster aan de Zuidzijde doet zien hoe aan Keizer Constantinus Christus verscheen met het labarum. Als onderschrift: vexilla regis prodeunt, zoodat dit tafereel de triomfante verkondiging is van den Koning, die voor de blikken der geloovigen op het Altaar verschijnt. De nis onder dit venster geeft gelegenheid in drie tafereelen het Sacramentsmirakel van Nieuwervaart te schilderen.

Aldus:

1. Joannes Bautoen, vergezeld van twee vrouwen, vindt ± 1305, terwijl hij bezig is turf te steken, eene H. Hostie in den grond.

2. Macarius, canonist door den bisschop van Luik gezonden, tracht, twijfelende, de Hostie met een priem te doorboren. Op het gezicht van het cruistroomend bloed, wordt hij krankzinnig.

3. Den 13 Maart 1449 wordt de H. Hostie in groote processie — waaraan o. a. Jan van Nassau deelneemt — van de Klundert naar Breda overgebracht.

De choorsluiting, eindelijk, bezit vijf vensters. Zij herinneren aan de vijf wonden des Heeren, en gebruik makend van een reeds bij Ambrosius voorkomenden

metafoor, beelden wij die af door in elk der middenschilden van de traceeringen eene roode roos te teekenen, in dat van het middelste venster echter, een lichtrood-gekleurde: de zijdewond, gedachtig aan de woorden van den H. Bernardus (*De Passione Domini*, cap. XLI): „Inspice manum unam et alteram, *si florem rosae non invenias in utraque*. Inspice pedem unum et alterum, numquid non rosei? Inspice lateris aperturam quia nec illa caret rosa, quamvis ipsa *subrubra* sit, propter mixturam aquae; quia sicut narrat Evangelista, cum unus militum lancea latus ejus perforasset, exivit sanguis et aqua”. (Vgl. mijne studie over dit beeld in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van Juli 1897).

Terwijl nu in de twee vensters der buitenste veelhoekzijden de Geheimen der Menschwording en Verlossing, als een compendium der leer van het Sacrament des Altaars, worden afgebeeld, schijnt het overig drietal der middelste vensters, dat in zijn getal aan de Personen der Drievaldigheid herinnert, als aangewezen voor eene verzinnelijking der Waarheid, dat de H. Geest, Wiens gaven ons voorlichten, ons instort het gebed tot den Vader, waarmede wij als einddoel de zaligheid hopen te bereiken langs de wegen, die de Zoon heeft aangeduid.

In het volgend samenstel van tafereelen komt deze gedachte tot uitdrukking.

In het Noordwestelijk veelhoekvenster staat de schepping van den mensch verbeeld, om wiens val de tweede Adam ter wereld kwam, gelijk de Annunciatie, in de bovenhelft van het venster geschilderd, duidelijk doet uitkomen.

Het Zuidwestelijk veelhoekvenster vertoont daarom

den Zondeval zelf en daarboven het Offer, aan welks dagelijksche onbloedige herhaling het altaar gewijd is: Jesus' kruisdood op Calvarie.

Het middenste venster der choorsluiting vertoont, in tafereelen aan het Oud-Verbond ontleend, de zeven gaven van den H. Geest.

Op deze manier:

1. Spiritus timoris: Tobias, in gevangenschap, gaat, terwijl allen het gouden kalf vereeren, als Godvreezend man den Heer aanbidden in den Tempel te Jerusalem. (Tob. I: 5-6).
2. Spiritus pietatis: Noë, de eenige vrome van zijnen tijd, bouwt de arke, die hem zal behouden. (Gen. VI en VII: 1).
3. Spiritus scientiae: De profet Eliseus maakt slecht water drinkbaar, door er zout in te strooien. (IV Reg. II: 19-22).
4. Spiritus fortitudinis: Samson verwoest den tempel van Gaza, door God gesterkt. (Judic. XVI 25-30).
5. Spiritus consilii: Caleb en Josue komen terug uit het Beloofde Land, waarheen de Heer Mozes had geraten verkenners te zenden (Num. XIII: 2-4 en 24).
6. Spiritus intellectus: Jozef verklaart den droom van Farao. (Gen. XLII: 17-32).
7. Spiritus sapientiae: Salomo's oordeel. (III Reg: 15-27).

In tooneelen uit het Nieuw-Verbond, geeft het Zuidelijk choorvenster de zeven vragen van het Onze Vader teanschouwen.

Aldus :

1. Sanctificetur nomen tuum : Jesus' intocht in Jerusaleem, waarbij de schare Hem met hosanna's begroette. (Matth. XXI : 9).

2. Adveniat regnum tuum : Joannes predikt in de woestijn de komst van het Godsrijk. (Matth. III : 2).

3. Fiat voluntas tua : Jesus in Gethsemani. (Matth. XXVI : 42).

4. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie : Jesus spijzigt de schare met vijf brooden en twee vischen. (Matth. XIV : 17).

5. Dimitte nobis debita nostra : Jesus spreekt tot den lamme : „confide fili, remittuntur tibi peccata tua”. (Matth. IX : 2).

6. Ne nos inducas in tentationem : Jesus vermaant Zijne slapende leerlingen in den Hof van Olijven : vigilate et orate ut non intretis in tentationem. (Matth. XXVI : 41).

7. Libera nos a malo : Jesus drijft eenen duivel uit den maanzieken knaap. (Matth. XVII : 17).

Het Noordelijk choorvenster ten slotte, vertoont in voorvallen uit de Levens der Heiligen, de zeven zaligsprekingen. Hoewel het Evangelie feitelijk acht zaligingen kent, is hun aantal in de middeleeuwen gewoonlijk tot zeven herleid, wijl de achtste (beati cum vos oderint), volgens de opmerking van den H. Thomas van Aquine, slechts de bevestiging en samenvatting der andere is, immers op elk der overige evenzeer toepasselijk.

Zoo krijgen wij dan :

1. Beati pauperes spiritu : de H. Petrus wordt tot het Apostelschap geroepen.

2. Beati mites : de H. Franciscus predikt voor de dieren.

3. Beati qui lugent : de H. Monica treurend over de afdwalingen van haren zoon Augustinus.

4. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam : de H. Ivo, „advocaat der armen” genoemd, omringd door de weduwen en weezen, wier zaken hij behartigde.

5. Beati misericordes : de H. Rochus verpleegt pestlijders.

6. Beati mundi corde : de H. Agnes, door den miraculeusen groei van heur haar beschermd.

7. Beati pacifici : de Gotenkoning Totilas bezoekt den H. Benedictus in het klooster te Subiaco.

DE KAPEL VAN DE H. ANNA.

AN de beide hooge *vensters* plaatsen wij in het Zuidelijke vier tafereelen, die legende en motief der vereering van deze Heilige aanwijzen. En wel (van onderen naar boven):

1. Joachims offerande in den tempel geweigerd.
2. De verkondiging van hun ouderschap aan Joachim en Anna.
3. De omarming in de Gouden Poort.
4. Het z. g. „Selbdrit” tafereel: de H. Anna, op haren schoot Maria houdend, die het kindeke Jesus draagt.

In het Noordelijke venster, grenzend aan de Maria-kapel: de boom van Jesse.

De vijf *kraagsteenen* geven plaats voor de namen der vijf pausen, die de kerkelijke vereering der H. Anna hebben bevorderd. Namelijk:

Leo III (795—816), die, volgens het Liber Pontificalis, de legende der H. Anna aanbeval als bijzonder geschikt voor de versiering van liturgische gewaden en daarmede het begin eener openlijke vereering inleidde.

Urbanus VI, die in 1381 de kerkelijke vereering in Engeland toestond.

Gregorius XIII, die in 1584 het feest van 26 Juli voor de geheele wereld voorschreef, als duplex.

Gregorius XV, die in 1622 — op voorspraak der H. Anna van eene ernstige ziekte hersteld — de onthouding van slafelijken arbeid op haren feestdag gebod.

Leo XIII, die in 1879 het feest tot een dubbel der tweede klasse verhief.

In den *sluitsteen* van het gewelf eindelijk, wordt, ter herdenking van de tegelijk priesterlijke en koninklijke afstamming der H. Anna, een kroon en oud-testamenti-che mitra gehouwen.

Voor de bijzonderheden, hier gememoreerd, is te vergelijken: *L'année liturgique* van Dom. Guéranger (26 Juli).

DE KAPEL DER H. MAAGD.

IN de vijf *vensters* worden de vijf droeve Geheimen van den Rozenkrans ter overweging voorgesteld. Behalve den naam van het Geheim, wordt bij elk gevoegd het woord, dat de vrucht der overweging daarvan aanduidt. Dus deze voorstellingen en inscripties:

1. Jesus in horto Olivarum — Contritio.
2. Flagellatio Jesu — Amor poenitentiae.
3. Jesus spinis coronatus — mortificatio amoris proprii.
4. Bajulatio crucis — patientia in malis vitae tolerandis.

5. Jesus cruci affixus — amor Jesu et Mariae.

In de bovenhelft dezer vensters wordt eene beroemde, aan de H. Maagd gewijde kerk, uit elk der vijf Nederlandsche bisdommen afgebeeld, nl.:

1. O. L. Vrouwe te Maastricht.
2. Maria-kerk te Utrecht.
3. Nieuwe kerk te Amsterdam.
4. O. L. Vrouwe te Breda (de oude).

5. Mariakapel uit VIIIe eeuw te Os. (vgl. Schutjes — *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch* — V. 440) De Kapel van Karel den Groote te Nijmegen kan als voorbeeld dienen.

De zeven *kraagsteenen* dezer kapel herinneren aan de even vele vreugden der H. Maagd, welker benamingen dus daar aan worden gebeeldhouwd:

Conceptio, Nativitas, Adoratio (of: Magi), Resurrectio, Ascensio, Effusio (spir. sancti), Assumptio.

De twee *sluitsteenen* eindelijk spreken van de wonderbare vereeniging in de H. Maagd van moederschap en maagdelijkheid en dragen daarom — symbolen, aan hare litanie ontleend — de arke des verbonds en de mystieke roos.

DE KAPEL VAN DEN H. ANTONIUS.

In ieder der beide *vensters* komen vier tafereelen uit het leven van den grooten Thaumaturg, die zoodanig zijn gekozen, dat zij de motieven zijner vereering in onzen tijd en zijner thans meest-gewone afbeelding doen uitkomen.

Aldus:

1. De H. Antonius treedt in de Orde der Franciscanen.
2. Hij predikt in de open lucht voor het landvolk.
3. Mirakel van den gierigaard.
4. Mirakel van den muilezel.
5. Mirakel van het verloren boek (dat verklaart waarom hij juist wordt aangeroepen tot het terugverkrijgen van verloren zaken).
6. De H. Antonius en de roover Ezzelino.
7. De verschijning van het Kindje Jesus.
8. Dood van den H. Antonius.

Met veel vrucht zal voor de uitvoering dezer voorstellingen kunnen geraadpleegd worden het boek van

C. de Mandach: *Saint Antoine de Padoue et l'art Italien* (Paris, 1899).

Er zijn vijf *kraagstenen*. Behalve de drie monachale deugden (armoede, kuischheid en gehoorzaamheid), kunnen daar worden aangebracht de twee eigenschappen, waardoor de H. Antonius zich bijzonder onderscheidde, welsprekendheid en geleerdheid: hij was de eerste Franciscan, die aan eene universiteit doceerde. Zoodat deze steenen de volgende woorden komen te dragen: paupertas, castitas, obedientia, eloquentia, scientia.

En in den *sluitsteen* de vrucht zijner groote gaven: zijne heiligheid, uitgedrukt door den krans, de corona vitae, waarvan in de Apocalyps (II. 10) gewaagd wordt.

DE KAPEL DER HH. MARTELAREN VAN GORKUM.

HET vijfdeelig *venster*, met middenlicht hooger dan de andere, laat zich geschikt in 16 vakken verdeelen, waarvan ieder met eenen der 16 heiligen wordt versierd.

De twee *kraagsteenen* krijgen onderscheidenlijk :

1. het wapen van Gorkum : een veld van goud, waarop een poort van keel, in de poort het schild van Arkel : van zilver met 2 baren van keel, beide van boven viermaal en van onderen driemaal getand.

2. het wapen van den Briel : van zilver met eenen paal van keel en op een banderol onder het schild, de wapenspreuk : *Libertatis primitiae*.

Afbeelding dezer wapens bij : d'Ablaing van Giesenburg — *Nederlandsche Gemeentewapens* — Zuid-Holland, plaat 2 Nr. 27 en plaat 3 Nr. 40.

In den *sluitsteen* : het werktuig hunner marteling : de galg.

DE DOOPKAPEL.

ANGEZIEN de doopvont komt te staan in het midden dezer kapel, dus vlak onder den eenigen gewelfsluitsteen, wordt in dien steen de duif gehouwen, als zinnebeeld van den H. Geest. In de drie *vensters* herinneren wij aan de drie wijzen, waarop het H. Doopsel kan worden ontvangen en aan de drie talen, die bij de liturgie van het Doopsel worden gebruikt.

1. Het Doopsel des Waters — Koning Clovis ontvangt in 496 uit handen van den H. Remigius te Reims het Doopsel. In het middenstuk der traceering :

Het woord *Spiritus*, vertegenwoordigend de latijnsche taal.

2. Het Doopsel van begeerte — Christus roept in de Voorhel de Oudvaders ten Hemel. In de traceering :

Het woord *baptiso*, vertegenwoordigend de Grieksche taal.

3. Het Doopsel des Bloeds — de kindermoord te Bethlehem, daar de Onnoozele Kinderen, hoewel ongedoopt, als bloedgetuigen door de H. Kerk worden vereerd. In de traceering :

Het woord *effusa*, als representant van het Arameesch.

Overigens schijnt het gepast in de Doopkapel, die als de ingang tot het menschelijk leven is, beelden aan te brengen van den Tijd en van ons aardsch bestaan. Zoo worden er dan, aan elk der zes *kraagsteenen*, twee der 12 teekens van den Zodiac gehouwen.

Het mozaïekwerk van den *vloer* geeft, om de doopvont, het Rad van Fortuin te aanschouwen en, in een breedten cirkelband daaromheen, in 12 ronde medaillons, afbeeldingen der 12 maanden. In de beide hoeken ter weerszijde van de deur kunnen in cirkelvormige schilden Zon en Maan worden afgebeeld, terwijl een dergelijk medaillon, in elk der vier overige hoeken, onderscheidenlijk aan een der vier jaargetijden kan herinneren.

Een zeer fraai voorbeeld van dergelijke musiefoorstellungen levert de vloer in den Dom te Aosta, afgebeeld bij Kraus — a. W. — II, S. 414.

Geschreven in September 1904.
